

مدرسه یا قفس

بازتاب مدرسه در متون کهن
و داستان‌نویسی معاصر

محمد رضا رهبریان



۱۳۹۵

سرشناسه	رهبران، محمد رضا، ۱۳۵۰ -
عنوان و نام پدیدآور	مدرسه یا قفس؛ بازتاب مدرسه در متون کهن و داستان‌نویسی معاصر / محمد رضا رهبران
مشخصات نشر	تهران: شرکت انتشارات علمی و فرهنگی، ۱۳۹۴
مشخصات ظاهری	ه. ۳۰۴ ص.
شابک	۹۷۸-۶۰۰-۱۲۱-۷۶۹-۲
وضعیت فهرست‌نویسی	آرشیو
عنوان دیگر	بازتاب مدرسه در متون کهن و داستان‌نویسی معاصر
موضوع	آموزش و پرورش در ادبیات
شناسه افزوده	شرکت انتشارات علمی و فرهنگی
زده‌بندی کنگره	PIR ۴۰۵۳۱۸۹ ۱۳۹۴
زده‌بندی دیویی	۸۷۱/۰۰۸۳۵۵
شماره کتابشناسی ملی	۳۹۹۰۳۱۶

مدرسه یا قفس؛ بازتاب مدرسه در متون کهن و داستان‌نویسی معاصر

ویراسته: محمد رضا رهبران

چاپ نخست: ۱۳۹۴

شماره: ۱۰۰۰ صفحه

حروفچین: ماده علم: انتشارات علمی و فرهنگی

لیتوگرافی، چاپ، جلد، جاف: شرکت چاپ و نشر علمی و فرهنگی کتیبه

حق چاپ محفوظ است.

انتشارات
علمی و فرهنگی



اداره مرکزی و مرکز پخش: خیابان نلسون ماندلا (افریقا)، چهارراه حقانی (جهان کوچه)، کرج، کمان، پلاک ۲۵؛ کد پستی: ۱۵۱۸۷۳۶۳۱۳؛ صندوق پستی: ۹۶۴۷ - ۱۵۸۷۵؛ تلفن اداره مرکزی: ۰۲۱-۸۷۷۴۵۰۹؛ فکس: ۸۸۷۷۴۵۷۲؛ تلفن مرکز پخش: ۲۹-۸۸۶۶۵۷۲۸؛ تلفکس: ۴۵-۸۸۶۷۷۵۴۴

آدرس اینترنتی: www.elmifarhangi.ir info@elmifarhangi.ir

www.ketabgostarco.com info@ketabgostarco.com

فروشگاه یک: خیابان انقلاب، روبه‌روی در اصلی دانشگاه تهران؛ تلفن: ۱۶-۶۶۹۶۳۸۱۵ و ۶۶۴۰۰۷۸۶
فروشگاه دو: میدان هفت تیر، خیابان کریمخان زند، بین قائم مقام فراهانی و خردمند، پلاک ۱۳؛ تلفن: ۸۸۳۴۳۸۰۶-۷

فروشگاه سه: بزرگراه شهید حقانی، بعد از ایستگاه مترو حقانی، خروجی کتابخانه ملی، کتابخانه ملی (نمایشگاه و فروشگاه دائمی کتاب)

فروشگاه چهار: خیابان کارگر شمالی، روبه‌روی پارک لاله، نبش کوچه ستاره، نمایشگاه و فروشگاه محصولات فرهنگی سازمان تأمین اجتماعی، پلاک ۱

فهرست مطالب

هفت	پیش‌گفتار
۱	فصل اول: بازتاب مدرسه در متون ادبی
۵۱	محل دوم: مدرسه در آینه ادبیات داستانی
۱۳۶	چهار نکته برای پایانی
۱۵۹	فصل سوم: مروری بر داده‌های داستان‌ها
۱۵۹	۱. گلدسته‌ها
۱۷۱	۲. غیرممکن
۱۷۶	۳. اسب
۱۸۶	۴. داستان ما و فریدون
۱۹۱	۵. قصه عینکم
۱۹۹	۶. زهره‌ترک
۲۰۷	۷. دوست کوچک
۲۲۵	۸. روزنامه دیواری مدرسه ما
۲۴۲	۹. شیش، شیش، شیشه شیکست
۲۴۸	۱۰. سرود
۲۵۴	۱۱. وضعیت
۲۵۹	۱۲. کوچ
۲۶۴	۱۳. نخستین روز درس
۲۷۱	۱۴. نمره
۲۸۹	کتابنامه
۲۹۷	فهرست اعلام

زندگی شاید طفلی است که از مدرسه برمی‌گردد

فروغ فرخزاد

پیش‌گفتار

داستان‌هایی که از مدرسه نوشته شده، جدا از جنبه‌های هنری‌شان، اهمیتی تاریخی، بامعناشناختی، فرهنگ‌شناختی و حتی فلکوریک دارند؛ داستان‌هایی که گاه به شکل خاطرات خود نویسندگان است و گاه با ترکیبی از واقعیت و تخیل درمی‌آیند، اما در متن خود بازگوکننده بسیاری از واقعیت‌هایی هستند که می‌توان به‌مچون یک سند تاریخی-اجتماعی بدان‌ها نگریست. بسیاری از این داستان‌ها توصیفگر دوره‌ای از تاریخ فرهنگ و تحصیل در ایران معاصرند.

پس از ورود فرهنگ و تمدن اروپا به ایران و آشنایی ایرانیان با اندیشه‌های غربی، که نخستین تکان‌ها و چالش‌های فکری آن را باید در نظام تعلیم و تربیت ایران جست‌وجو کرد، انتقاد به شیوه مدارس قدیم یا «مکتب‌خانه‌ای» آغاز شد و این احساس نیاز به مدارس جدید با اندیشه و خواست بزرگ‌مردی چون میرزا تقی‌خان امیرکبیر و با بن‌سازان دارالفنون (۱۲۳۱ ش) پی‌ریزی شد و بعدها، با کوشش‌های میرزا حسن رسیده (ف ۱۳۲۳ ش) و برخی از رجال فرهنگ‌دوست، به بار نشست. هرچند در آغاز راه جامعه سنتی و متولیان نظام مکتب‌خانه‌ای به شدت با برپایی مدارس جدید مخالفت می‌کردند و حتی با برخوردهایی ستیزه‌جویانه تلاشگران این عرصه را به الحاد و تکفیر متهم می‌ساختند، اما ضرورت‌ها و دگرگونی‌های مهم اجتماعی و فرهنگی در تکاپوی مشروطه آن چنان شتاب و قدرت داشت که سرانجام دستگاه تعلیم و تربیت از زیر سیطره و سلطه نظام سنتی بیرون

آمد و فکر و فرهنگ ایران وارد مرحله تازه‌ای شد که بازتاب بسیاری از جنبه‌های مثبت و منفی و نارسایی‌ها و چالش‌های مدارس جدید را در آثار بسیاری از داستان‌نویسان ایرانی می‌توان مشاهده کرد.

با مرور و مطالعه این دست آثار، می‌توان وضع آموزش و پرورش ایران را از زمان تأسیس مدارس جدید و برچیده شدن مکتب‌خانه‌های قدیمی تا روزگار نزدیک به دهه شصت خورشیدی دریافت و شناخت؛ اینکه مدارس با چه سبک و سیاقی اداره می‌شدند؟ کیفیت تعلیم و تربیت در آن‌ها چگونه بوده؟ شاگردان، معلمان و اولیای مدارس با چه فضاها، هنجارها و ملاحظات اخلاقی و اجتماعی روبرو داشتند؟ و در آخر اینکه سیمای مدیران، معلمان و کلاس‌های مدرسه در این صد ساله و در آینه داستان‌نویسی معاصر چگونه انعکاس یافته است؟ از آنجا که پیکره آثار داستانی بر بنیاد زبان هنری و تخیل هنرمندان استوار است، نویسندگان با بهره‌گیری از تخیل خود، در رویارویی با رویدادهای مدرسه، گاه جزئیات و جلوه‌هایی از واقعیات را به نمایش می‌گذارند که مرز دربرویش‌ها و اسناد تاریخی نمی‌توان به این میزان از شناسایی‌ها و نکته‌داری دست یافت. بی‌تردید زبان هنر، بی‌آنکه آهنگ پژوهش داشته باشد، می‌تواند از زبان تاریخ و تحقیق، بسی دقیق‌تر، روشن‌تر و پذیرفتنی‌تر جلو کند.

در این دفتر کوشش شده است تا به آراخوانی آموزش و پرورش، تنها از دریچه داستان‌نویسان و خاطره‌نگاران پرداخته شود. البته، پیش از آن، نیم‌نگاهی به جریان آموزش در ادوار گذشته شده تا نیز رنگ و تأملی به پرخاش‌ها و ناخرسندی برخی شاعران و ادیبان نسبت به مدرسه و تحصیل صورت گرفته است تا از این منظر، پست و بلند جریان فرهنگ‌سازی آموزش در ایران بهتر نشان داده شود، و هم اینکه به پیشینه فرهنگ قدیم و تاریخچه فرهنگ جدید در یک چشم‌انداز نگریسته شود.

در بررسی داستان‌های مدرسه، گاه مثال‌ها و تکه‌هایی از کل اثر آورده شده تا در کنار نشان دادن نمونه‌هایی بر نقد و داوری خود، خواننده نیز به زبان و سبک و فضای داستان‌ها بیشتر نزدیک شود.

در بخش پایانی کتاب هم‌گزیده‌ای از داستان‌هایی که خاطرات و خطرات شورانگیز و به‌یادماندنی دوران مدرسه را به تصویر کشیده‌اند آورده

شده تا افزون بر آشنایی با نمونه‌های خوب داستانی، بُرشی از حال‌وهوای تحصیل در مدارس نسل‌های گذشته به دست داده شود؛ ضمن آنکه این داستان‌ها می‌توانند حس نوستالژیک و همذات‌پنداری با هر خواننده‌ای داشته باشند، زیرا ممکن است برخی از این داستان‌ها با خاطرات دوران مدرسه افراد بسیاری نزدیک و حتی مشترک باشند.

در پایان این گفتار، سپاسگزار همسرم، خانم آرزو بابایی، هستم که مواره، از سرنیکی و صبوری، ترک کام خود می‌کند تا منی که همیشه از بار عمل گریزان بوده‌ام، با دل آسودگی، به کار دل بیردام.

محمدرضا رهبریان

اردیبهشت ۱۳۹۴